

7. A HEGYI TANYÁK NÉPÉNEK KÖZÖSSÉGI KAPCSOLATAI

Orbán Balázs, amikor 1868-ban ismertette Varságanyaközségét, Oroszhegyet, leplezetlen iróniával mutatta be azoknak a legénykének a tájékozatlanságát, akik ritkán jártak falujukban, mivel napjaik többségét a rájuk bízott állatokkal a varsági havasokban töltötték. Közölt egy hosszú versezetet, amelyet bizonyára egy tájbéli literátus székely férfiú költött. A versbe szedett történet egy havasi fiatalemberről szól, aki hazatérve Oroszhegyre, mindenre rácsodálkozik, ami a falusi élet velejárója. Különösen értetlenül szemlélődik a templomban. Megbámulja a miséző papot. Nem érti, és a maga havasi szóhasználata szerint értelmezi a misén elhangzó latin kifejezéseket stb.⁴⁷⁰

A humoros történet Orbán Balázs legjobb szándékai ellenére is könnyen tévútra terelgetheti a kései olvasót. A vers és a hozzá fűzött kommentár azt a látszatot kelti, hogy a havasokban tartózkodó oroszhegyiek kiszakadva kulturális közegükből barmok módjára éltek. Ezzel szemben levéltári és néprajzi adatok alapján sietünk kijelenteni, hogy a havasokba szakadt oroszhegyiek és szegődött szolgálók között bizonyára akadt néhány bárgyú és félnőtás tökfílkő, de a havasokat használó és a havasi szállásokon időszakosan tartózkodó oroszhegyi lakosok kulturális színvonala nem maradt el a székely falvak népének általános kulturális színvonalától. Ez szinte nyilvánvaló, hiszen a varsági szállásán tanyázó oroszhegyi székely, ha viszonylag sok időt töltött is a havasokban, az oroszhegyi közösség tagjaként tért haza újra és újra Oroszhegyre. Az Órhegy alatti faluban élt közéletet. Oroszhegyen ünnepelt. Oroszhegyi házáat tartotta igazi otthonának.

Némileg változott a helyzet a XIX. század utolsó harmadában, amikor sok oroszhegyi gazda tartósan kiköltözött varsági szállására. Az 1870-es, 80-as, 90-es években keletkezhetett valamicske kulturális szintkülönbség a faluban maradottak és a havasba költözöttek között, az utóbbiak rovására. A havasban még nem volt, vagy a falusitól alacsonyabb határfokkal működött az éppen alakulóban lévő iskola. Varságon még nem lakott pap, nem volt templom, nem működött önálló egyház. A kulturális visszaesés, a falu műveltségi szintjétől való kedvezőtlen elkanyarodás azonban ekkor sem lehetett számottevő az alábbi okok miatt:

- A nemzetségek, a családok faluban maradt és havasba szakadt tagjai továbbra is rendszeresen találkoztak egymással. Ilyenkor információkat cserélhettek. A havasban élők járadékokat vittek a faluban maradt öregjeiknek. Az esztendő jeles ünnepein meglátogatták testvéreiket, komáikat. Ha a havasiak a faluban jártak, a család ősi házában szálltak meg. Az emberi életfordulók nagy ünnepeit továbbra is a faluban ülték meg: Oroszhegyen keresztelkedtek, Oroszhegyen tartották a lakodalmakat, és a varsági temetők megnyitásáig Oroszhegyen temették el a havasi halottat is.

- A havasba költözött oroszhegyiek 1902-ig az oroszhegyi egyház „megyéjébe” tartoztak. Az oroszhegyi plébános volt a lelki vezetőjük, aki, 1880-tól bizonyosan igyekezett rajtuk tartani a szemét. Lehetőségeihez mérten látogatta, vagy káplánjával

⁴⁷⁰ ORBÁN Balázs 1868-1873. I. 96-98.

látogatatta őket. A havasba szekerező pap misét mondott és hitoktatást tartott a varsági iskolákban. Nevelt, tanított, szentségeket szolgáltatott.

- 1880 tájától a fából rakott, zsindeletű varsági havasi iskolák világ zajától visszavonult tanítói nyilvánvalóan nem mélyen szántó tudományos ismereteket közvetítettek nehezen iskolába szoktatott hegyi növendékeiknek, hanem imádságokra, egyházi énekekre, bibliai ismeretekre és valláserkölcsi tudnivalókra tanították őket.

- Varság területén hosszú évtizedekig keverten egymás mellett éltek a farmtanyai állapot felé haladó állandóan lakott szóróványtelepek és a nagyműltű, időszakosan használt oroszhegyi szállások. A havasokba költözött oroszhegyiek, akik lassan varságiaknak kezdték magukat nevezni, szinte naponta találkozhattak Oroszhegyen maradt, de havasi birtokokkal rendelkező falusfeleikkel. A szállásokat használó oroszhegyiek és a tanyalakó varságiak legtöbbször egymás közelében dolgoztak. Állandó munkakapcsolatban álltak egymással. Az állatokat teletető oroszhegyi legények számtalan esetben varsági tanyai lányokhoz jártak *vizitába*. A havasi kaszálókön nyaranta *szénát csináló* oroszhegyi szállástartó családok fiataljai varsági tartózkodásuk idején nemcsak a hasonló módon gazdálkodó oroszhegyi famíliák fiataljaival találkoztak rendszeresen, hanem a varsági tanyákon nevelkedett gyerekekkel, legényekkel, leányokkal is. Gyakran előfordult, hogy tanyai és falubeli fiatalok összeházasodtak.

- A főbb útvonaltól távol eső Oroszhegy falu sem nyújthatott lakóinak életmódban és műveltségben különösen kiemelkedő magasságokat a XIX. század második felében.

A fenti okok és körülmények alapján feltételezhető, hogy a XIX. század utolsó harmadában nem tátongott óriási szakadék kulturális helyzet, műveltségi szint tekintetében Oroszhegy község faluban maradt és havasokba költözött lakosai között. Ha akadt némi különbség, az abból adódott, hogy a havasiak, az alföldi tanyák népéhez hasonlóan, hagyományörzőbbnek bizonyultak. Tárgyak, szavak és tudás formájában az oroszhegyi székely kultúra olyan elemeit is kitartóan őrizték, amelyeket az új divatok hódításának jobban kitétt falu lakói lassan feledésre ítélték.

A XX. század elejétől új korszak köszöntött be Varság művelődésének, közéletének, vallási viszonyainak történetében. 1902-ben új római katolikus egyházközség alakult az oroszhegyi havasokban. Plébánia épült. Helyben lakó papot kapott a havasi tanyák népe. 1904-ben templom épült a varsági Mélypatak dombján. 1907 elejétől önálló községgé szerveződött a varsági tanyavilág. 1911-től kövezett út kötötte össze az új havasi templom környékét Zetelakával, Udvarhellyel. Megnagyobbodtak, megerősödtek az iskolák.

A Varságon működő papok és tanítók buzgólkodása révén emelkedett a havasi tanyák lakóinak műveltségi szintje. Az 1940-es évek elején, az újabb magyar fennhatóság idején egyre több fiatal varsági lány szegődött el erdélyi és magyarországi városi polgárcsaládokhoz szolgálni. Városi munkájukat befejezve sok tapasztalattal és ismerettel gazdagodva tértek vissza Varságra. Szolgálatuk során szerzett ismereteiket varsági asszonyként igyekeztek hasznosítani és továbbadni. A férfiak számára a rendszeres katonáskodás, a két nagy háború, valamint a fával való kereskedés, a vásárba járás révén tárult ki a világ. A szétszórt házakban élő nép

önszerveződését, kapcsolat-építését, közös ünneplését, művelődését nagy mértékben elősegítette az 1942-ben felépült kultúrház.

Néprajzi adatközlések alapján úgy látszik, hogy a XX. század közepén a szórványtelepülésű Varság népének műveltsége, önszerveződése, társadalmi kapcsolatrendszere, közösségi elvárások által szabályozott hagyományvilága nem állt lényegesen alacsonyabb szinten, mint a zárt településű történelmi székely falvak lakóié általában. Erre utalnak az életmód, a társadalom, a szokásvilág, a hitélet néprajzi adatai.

A XX. század első felében a varságiak többsége még kenderből szőtt, házilag készített alsóruhában járt. Rohamosan terjedtek azonban a vásárokbán, boltokban, vándorkereskedőktől vásárolt gyári készítésű ruhák. Az 1940-es évek első felében, a „magyar időkben” előfordult, hogy a tehetősebb varsági családok lányai már *selyemkombinében* jártak. Palkó Eliza varsági varróasszony, akit több napra házhoz lehetett hívni, hogy varrjon a családtagoknak, a XX. század közepén vitézkötéses *kosztümöt* is varrt varsági fiatal fehérnép számára. Az 1940-es években a varsági segédjegyző felesége 300 lejes tandíjért két hónapos varrótanfolyamot tartott varsági leányoknak, akik a szorgos hölgy vezetésével elsősorban polgári, városi ruhadarabok szabásának, varrásának fortélyaival ismerkedtek meg.

Lakodalmak éjszakáin a varsági férfiak és asszonyok önfeledten dalolják a magyar nyelvterület egészén ismert új stílusú népdalokat, népies műdalokat és a legérzelgősebb magyar nótákat. Az ezredfordulón öregeskedő varságiak ifjúkori emléküik gyanánt *füjják* a legvárosibb eredetű operett dalokat, kuplékat. Nem tapasztalható tehát, hogy a varságiak elzártsága, tanyai élete valamiféle „hátrányt” jelentett volna a helyi dalkultúra XX. századi formálódásában.

A varsági tanyavilág természeti tényezők által elkülönített természetes egységeit, Tisztást, Forrásközét, Sólyomköt, Bagzost, a székely falvak tizeseinek mintájára, a XX. századi varsági közigazgatás időnként *tizeseknek* emlegette. Ezzel függ össze a két háború között még használt *tizesbíró* kifejezés. Nevezetes tizesbíró volt az 1930-as években öregeskedő Bábi (Bálint) János, a Bábi familia őse. Állítólag 2 méter magasra nőtt. 104 évig élt. Hangja erősségére utal, hogy máig él a szólás: *Akkorát kiáltott, mint Bábi János*. Időnként felment a tisztási *Bábi dombra*, és onnan *kikiáltott*, vagyis a helyi közigazgatás megbízásából híreket, tudnivalókat közvetített a varságiak számára. Különös közszereplését legtöbbször így kezdte: *Hop, hóóóp! Mindenki idefigyéljen!* A tisztási Bábi dombon elhangzott szavait még a távoli Sólyomkőhegyén, a *Dénes Pistájéba*, vagyis a Boros pataka tájékán is meghallották. A XX. század középső évtizedeiből a tálasberci Dani Palkó közérdekű hirdetéseit, *kikiáltásait* is számon tartja a népi emlékezet.

A szétszórtan álló varsági tanyaházakat kanyargós taposott gyalogutak, *ösvenyek* kötötték össze. Ezekon közlekedtek a szomszédos vagy távolabbi tanyába igyekvők. Novembertől márciusig azonban legtöbbször nagy hó borította a tájat. Övintézkedések nélkül nehéz lett volna megtalálni a hóval fedett *ösvenyek* keményebb talajú, vagyis közlekedésre alkalmasabb helyeit. A varságiak a *fuvatag*, a *förgeteg* közeledtekor vesszőket szúrtak az *ösvenyek* két oldalára. A hónapokig megmaradó hóban a vesszősorok jelezték, hogy merre kell menni. A hóesések után újabb és újabb csizmás taposással formálták, javították az utat. Mindebből

következik, hogy téli, havas hónapokban is gyalogjárásra alkalmas ösvények hálózták be a varsági tanyavilágot. Ezek fenntartása, jelölése, rendszeres újrataposása olyan tanyai társadalmat feltételez, amelynek önszerveződése a falusi társadalmak önszerveződésének mértékével vetekedő magas fokon áll.

A tanyai társadalmi kapcsolatok élénkségét jól bizonyítják a XX. század második felére fölöttébb jellemző, de még az ezredfordulón is előforduló összesegítő munkák, a *kalákák*. Sokféle munka elvégzésére szerveztek kalákát, de a kaláka-fajták közül a tanyai ifjúság ismerkedésében, szórakozásában a *tapasztó kalákáknak* és a *tollúfosztó kalákáknak* jutott a legnagyobb szerep. Aki a XX. század második felében tapasztó kalákát akart rendezni, rokonai, ismerősei házához elküldött két leányt hívogatni. A hívogató leányok virágcsokorral járták végig a küldőjük által megnevezett házakat. Virágcsokrukról a házbeliek már érkezésükkor kitalálták, hogy tapasztó kalákába hívogatnak. Az 1940-es években még volt *kalákakikiáltás*. Akkortájt különösen Dani Palkó serénykedett a nyilvános hívogatásban. Felment Tálásbércére, és onnan kiabálta, hogy hol, mikor lesz *tapasztó kaláka*, vagy *tollúfosztó kaláka*. Hallgatóit serkentette a részvételre. A vidáman végzett közös munka után a kaláka tanyai résztvevői még vidámabb evéssel, ivással és mulatozással fejezték be a napot.

A tanyai ifjúság társaséletében az 1970-es évekig nagy szerep jutott a *fonóknak*. Varság területén telente 10-15 fonó működött: Központban, Tisztáson, Forrásközén, Sólyomkőn és Bagzosban egyaránt 2-3. Egy-egy fonóba 8-10-12 lány járt. Előfordult, hogy a fonó *szërre ment*, vagyis a helye esténként változott. A *szërös fonóba* járó lányok minden este másik tanyában jöttek össze. Amikor a résztvevők tanyáit végiglátogatták, újra kezdték a sort. A fonóba járó lányok és a velük együtt szórakozó legények legtöbbször állandó helyiséget béreltek a fonónak. Mindig akadt olyan öregasszony, aki egyik szobáját a fonóba járók rendelkezésére bocsátotta. Fizetség gyanánt a legények annyi fát vittek a házához, amiből nem csak a *kivállalt* szobát tudták fűteni, hanem jutott tüzelő az öregasszonynak is egész télre. A fonó céljaira *kivállalt* helyiséget *szërre* takarították, a közelebb lakók pedig *szërre tettek benne tüzet*.

A fonókat októbertől karácsonyig, illetve karácsonytól tavaszig tartották szombat és vasárnap kivételével naponta. Októberben vidáman mondogatták a lányok, amikor meglátták, hogy a réteken kinyílt az őszi kikirics: a *guzsajülő kinyílt*. Ez azt jelentette, hogy lehetett kezdeni a fonóba járásat.

Bár a fonóhoz sok vidámság kapcsolódott, a fonóba járó lányoknak valóban fonnni kellett. A kender durvább részét, a *csipiüt* fonták. Teljesítményüket szüleik szigorúan ellenőrizték. Általános szabálynak számított, hogy egy leánynak 2 *supkit*, vagyis két teli kéziorsónyi fonalat kellett megfonna. Ha *fonókerékkel*, vagyis rokkával dolgozott, egy *karika* fonal volt az elvárt teljesítmény.

A fonóba járó lányok és *szerejeik* farsang idején a fonó céljaira bérelt szobában vagy az arra legalkalmasabb tanyában *fonóbálat* rendeztek.

Minden tanyás határrészen működött legalább egy *asszonyfonó*, ahol férjes asszonyok finomabb kendert és gyapjút fontak. Férjeik a közelükben kártyáztak.

A XX. század utolsó harmadában is előfordultak Varság területén tanyai csűrben rendezett vasárnap délutáni *bálak*. Szerepük a kultúrház megépülése előtt, a

XX. század első felében jóval nagyobb lehetett. A csürbéli vigasságoknak híre járt az egész tanyavilágban. Más tanyás határrészekből és a Központból is vonzották az ifjúságot. Jellegzetes tanyai multságoknak számítottak a farsang idején rendezett *nyócas bálak*, amelyekre 8 ismerős házaspár volt hivatalos. A vendégek *komámasszony kosárban* hoztak magukkal ennivalót és innivalót. A gazda biztosította házában az összejövételre alkalmas fűtött szobát, illetve megfogadta a zenészt: *klánétást*, tárogatóst, vagy cimbalmost. A hajdani *nyócas bálak* hangulatát jól tükrözi egy röpke emlékezés: *fél kupa pálinkával elmúlatánk komámékkal*.

Valószínűleg a *nyócas bálakból* és a hasonló tanyai összejövetelekből nőttek ki a kultúrházi nagy *kosaras bálak*.

A XX. század közepétől valamilyen formában az egész varsági tanyai népességet érintették a kultúrházban rendezett bálak. A fiatalság elsősorban a sátoros ünnepek másodnapjain és farsang vasárnapján szórakozhatott a kultúrház falai között. Különös színfoltot jelentett a kevésbé fiatal varságiak életében a fentebb említett *kosaras bál*, valamint a farsangi *szürkek bálja*, vagy a *kopac bál*.

Egy-egy tanyás terület egymás közelében, de mégis szétszórtnan élő lakóinak jó találkozási alkalma a Rózsafűzér Társulat havonta tartott vasárnap délutáni titokcserélő összejövetele. A XX. század utolsó évében Varság területén hét Rózsafűzér Társulat működött: egy-egy Sólyomkőn, Forrásközén, Küküllőben, Bagzosban, Tisztáson és kettő a Központban.

A varsági családok látszólag egymástól elszigetelten éltek, mivel házaik nem utcákba rendeződtek, hanem szétszórtnan álltak a nagy kiterjedésű határban. Egy sólyomkői ház és egy Lapos magyarói ház között több kilométeres, hatalmas távolság húzódott. Ennek ellenére az 1990-es években a néprajzkutató léptenyomon azt tapasztalhatta, hogy a varságiak községük egész lakott területén tájékozottak és otthonosan mozognak. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy rengeteget járnak-kelnek a tanyavilág egész területén. Rokoni szálaik hálója beborítja a teljes varsági határt. Az egymástól legtávolabb fekvő tanyaházak lakói is összeházasodhatnak. Természetes, hogy a forrásközi gazdának, gazdasszornynak testvére él a Központban, komája lakik Sólyomkőn, keresztfia legénykedik Bagzosban és Tisztáson. A vérrokonsági és műrokonsági háló az ezredfordulón is elevenen él. Ehhez társulnak még a gazdasági szerveződések, pl. a juhtartó *cimboraságok*, *esztenatársaságok* hálói. A varságiak rendszeresen információkat cserélnek és sokat mozognak ezekben a hatalmas hálókbán, így természetes, hogy otthon vannak tanyás határuk egész területén.

A gazdag varsági szokásvilágot, különös tekintettel a vallási élet szokásaira, reményeim szerint hamarosan önálló könyvben mutatom be. Itt elég arra utalnom, hogy a szokások hagyományokat és változásokat egyaránt tükröző rendje mögött közösségi szabályok sokasága húzódik meg. Az íratlan törvények és közösségi elvárások ereje ott munkál a tanyalakó varságiak viselkedésében, cselekedeteiben, szavaiban. A XX. század középső évtizedeiben a varsági tanyák népének közösségi kapcsolatai ugyanolyan képet mutattak, mint a legtöbb székely falu közösségéé, csak a kapcsolatok bizonyos megjelenési formái tanyai színeket öltöttek. Némi szójátékkal az mondhatnánk: a szórt településű XX. századi Varság *faluközösség volt falu nélkül*.